

## **BARNA BÖLÉNY ÉS MÁSOK** **INTERJÚ CARLOS MORTON CHICANO SZERZŐVEL**

### **CARLOS MORTON ÉLETRAJZA**

A Miskolci Egyetem campusán 2016 őszén lehetőségem nyílt arra, hogy az Észak-Amerikából vendégprofesszorként hazánkba látogató egyik legjelentősebb *chicano* színházi szerzővel riportot készítssek, akit Vraukó Tamás, a Bölcsészettudományi Kar Modern Filológiai Intézetének egyetemi docense – az Amerikanisztika Kutatócsoport támogatásával – hívott meg Miskolcra. Előző este az Egyetemi Könyvtárban intézményünk hallgatói jóvoltából ősbemutatón vehettünk részt, magyarul először került színre a művész *Barna Bölény* című darabja, a szerző jelenlétében.<sup>1</sup>

Carlos Morton drámaíró, a *University of California*, Santa Barbara egyetemi professzora, 2002–2005 között a *Center for Chicano Studies* (University of California, Santa Barbara) vezetője.<sup>2</sup> 1947. október 15-én Ciro és Helen López Morton gyermekeként született Chicagóban, pályáját 1979–1981 között a San Franciscóban működő, a politikai szatírárt centrumba állító *Mime Troup* színház drámaírójaként kezdte. A művészi karrier mellett tudományos munkát is folytatott, 1987-ben PhD-fokozatot szerzett, dolgozatát saját munkáinak elemzéséről készítette.<sup>3</sup> Művészetére erősen hatott Bertolt Brecht, Luis Valdéz és a *Teatro Campesino* szemlélete. Színdarabjait az Egyesült Államokon kívül több latin-amerikai országban is előadták, legszorosabb kapcsolata a mexikói kulturális és tudományos központokkal alakult ki. TV és rádiójátékokat egyaránt készített, de írt opera librettót<sup>4</sup> is, legismertebb

---

<sup>1</sup> Carlos Morton a Debreceni Egyetemen tartózkodott 2016 őszén, onnan látogatott el Miskolcra. A darabot Vraukó Tamás fordította magyarra. Lásd: Richard DOKEY–Carlos MORTON–VIRÁGOS Zsolt–VRAUKÓ Tamás: *Kis csikánó olvasókönyv*. Szerk.: Vraukó Tamás. Miskolc, Miskolci Egyetemi Kiadó, 2016, 102–136. A bemutatóra 2016. szeptember 29-én került sor az Egyetemi Könyvtárban. Az előadásban résztvevő egyetemi hallgatók: Koós Donát, Koncsik Tamás, Koseczki Dorina, Balogh Fanni és Hegyi Máté voltak. Az előadásról lásd: KESZI 2016, 27. A Brown Buffalo angol nyelvű bemutatására Lakó Zsigmond rendezésében 2016. szeptember 26-án Debrecenben, az Angol-Amerikai Intézet hallgatóinak részvételével került sor.

<sup>2</sup> Az életrajzi adatokra az alábbiak alapján hivatkozom: Eladio CORTÉS–Mista BARREA-MARLYS (eds.): *Encyclopedia of Latin American Theatre*. Westport–London, 2003, 87–88.

<sup>3</sup> A dolgozat címe: *Three Plays on the Latin Experience in America: Johnny Tenorio, Malinche and The Savior*.

<sup>4</sup> Az opera címe: *La sal de la tierra*, zenéjét David Bishop szerezte.

alkotásai közé tartozik egyebek mellett az *El Jardín* (A Kert),<sup>5</sup> a *The Many Deaths of Danny Rosales* (Danny Rosales számos halála), a *Johnny Tenorio*, a *La Malinche*<sup>6</sup> és a *The Savior* (A Megváltó), ez utóbbi a salvadori érsek, Oscar Arnulfo Romero történetét dolgozza fel. Munkásságáról számos elemzés és szakdolgozat, valamint doktori értekezés készült.

#### AZ INTERJÚ

**HORVÁTH EMŐKE: Mikor és hogyan kezdett el drámai műveket írni? Az irodalmi pályán történő elindulása mennyire volt tudatosan előkészített, vagy inkább a véletlen segítette Önt ebben?**

CARLOS MORTON: Nos, mindig szerettem írni és úgy gondoltam újságíró leszek. Amikor a *junior college*<sup>7</sup> jártam, elkezdtem a középiskolai újságba írni, majd az egyetemi lapba és írtam elbeszéléseket Salinger és Henry Miller, verset Allen Ginsberg stílusában, elmentem a kávézóba és ott felolvastam a verseimet. Már a középiskolában jártam dráma és színészet órákra, színészként különböző darabok előadásában vettem részt, köztük musicalekében, ahol kórustag voltam, de sohasem volt főszerepem a musicalben, az általunk előadott darabokban viszont igen. A színházat, mint kifejezési módot kedveltem, de tizenkilenc éves koromig nem írtam színdarabot, ekkor kezdtem el egy kurzust, ahol felolvastam a munkáimat és ott jöttem rá, hogy inkább a színháznak, mint a költészetnek vagy az elbeszélésnek kellene szentelni magamat. ...Ami a pályámat illeti, 1970-ben a *Teatro Campesino*<sup>8</sup> tagja lettem, ez nagyon fontos volt számomra. Még előtte Chicagóban részt vettem a *Second City*<sup>9</sup> előadásaiban, humoros rögtönzéseim voltak, de nem professzionális szinten tettem

<sup>5</sup> A darab kiadatlan magyar fordítása: *El Jardín. A Kert*. Ford. Varró Gabriella. (Bemutató: 2010. Debrecen, Pódiumterem)

<sup>6</sup> A darabot Vraukó Tamás fordította magyarra. Lásd: Richard DOKEY–Carlos MORTON–VIRÁGOS Zsolt–VRAUKÓ Tamás: *Kis csikánó olvasókönyv*. Szerk.: Vraukó Tamás. Miskolc, Miskolci Egyetemi Kiadó, 2016, 24–79. A mű elemzése: VIRÁGOS Zsolt: Csikánó dilemmák: Megjegyzések Carlos Morton egyfelvonásosa kapcsán. In: Richard DOKEY–Carlos MORTON–VIRÁGOS Zsolt–VRAUKÓ Tamás: *Kis csikánó olvasókönyv*. Szerk.: Vraukó Tamás. Miskolc, Miskolci Egyetemi Kiadó, 2016, 80–101.; A témára lásd még: CSIKÓS Zsuzsanna: Malinche ábrázolások a kortárs hispán irodalomban. In: CSIKÓS Zsuzsanna–SZILÁGYI Ágnes Judit–DRAGON Zoltán–CRISTIAN Réka (szerk.): *Románc és vértanúság. Nők a hispán világ történetében*. Szeged, Americana, eBooks, 2015, 42–53.

<sup>7</sup> Az egyetemi tanulmányokat előkészítő osztályoknak felel meg, a magyar rendszerben a 11–12. osztály.

<sup>8</sup> A *Teatro Campesino* 1965-ben Luis Valdéz irányításával alakult meg a César Chávez vezette földművesmozgalom tagjainak harcai közepette.

<sup>9</sup> A *Second City* színház fiatalok számára képzéseket indított, Carlos Morton a dráma és improvizációs kurzusok hallgatója lett, fizetség fejében pedig a hétfői gyermekelőadások műsorában vett részt. Erre lásd: William R. Glass interjút Carlos Mortonnal. William R. GLASS: *Crossing Borders. An Interview with Carlos Morton by William R. Glass. The Americanist*, Vol. XXIV, 33–46.

mindezt, vagyis nem ebből éltem. Olyan hely volt ez, ahol az emberek megpróbáltak túlélni és hivatásos karriert csinálni. Ezután jött '70-ben a *Teatro Campesino* és döntöttem: úgy fogok írni, mint ők, talán erről később még lehetőségem lesz beszélni. A mozgalmon belül léteztek színházi fesztiválok, mivel nemcsak színházi, hanem társadalmi mozgalom is volt a *Teatro Campesino*, César Chávez paraszti mozgalmanak részeként vette kezdetét.<sup>10</sup> A kettő – a társadalmi mozgalom, és a közösség nehézségeinek kifejezése – együtt járt. Színházi fesztiválok zajlottak ebben az időben, 1973-ban az egyiket részt vettem San Joséban és megismertem a rendező Jorge Huertát<sup>11</sup>, az első olyan *chicanót*, aki színházi témából szerzett doktori fokozatot. Elküldtem neki az egyik munkámat, az *El Jardín*<sup>12</sup>. Nem olvasta el, mert nagyon elfoglalt tanár volt, de egyszer a Berkeley folyóiratában, az *El Grito*-ban<sup>13</sup> közölték, ekkor el kellett olvasnia, mivel nagyon kevés *chicano* színdarab létezett, elolvasta és azt mondta: „Imádtam a munkádat, a producere és a rendezője akarok lenni”. Tanított a *University of California, San Diego* egyik mesterképzésén és azt mondta ’kérlek, jelentkezz a tanulmányaid folytatására, adunk Neked ösztöndíjat’. Huszonhét éves voltam, már nem voltam olyan fiatal, de még fiatal, Chicagóban és New Yorkban taxisként dolgoztam. Azt mondtam neki: „Az a gondom, hogy nincs meg a BA diplomám”. Azt kérdezte: „Hány órád van meg?” „Még öt órám hiányzik.” Nem szerettem tanulni, nagyon rossz tanuló voltam. A középiskola befejezésétől a mesterképzés végéig tíz év telt el, mert közben utazgattam, majd visszatérve újabb tárgyakat vettem fel, megint utaztam és sohasem fejeztem be... Így... kezdődött a karrierem.

<sup>10</sup> César Chávez (1931–1993) mexikói–amerikai származású szakszervezeti vezető és emberijogi aktivista az Amerikai Egyesült Államokban. Chávez és Dolores Huerta közösen alapította 1962-ben a mezőgazdasági dolgozókat tömörítő szervezetet (*National Farm Workers Association*), ez az intézmény a '60-as évek közepétől a *chicano* mozgalom egyik alapját jelentette.

<sup>11</sup> Jorge Huerta a kortárs *chicano* színház nemzetközileg elismert kutatója, a témával kapcsolatban számos tudományos mű fűződik a nevéhez, többek között a *Chicano Theatre: Themes and Forms* (1982) és a *Chicano Drama: Performance, Society, and Myth* (2000) című kötetek. Huerta emellett színházi rendezéssel is foglalkozott.

<sup>12</sup> Az *El Jardín* c. drámáját Carlos Morton 1971-ben írta.

<sup>13</sup> Az *El Grito: A Journal of Contemporary Mexican – American Thought* a Berkeley Egyetem (Kalifornia) 1967 és 1974 között működő folyóirata, alapítói: Octavio I. Romano, Nick C. Vaca és Herminio Ríos voltak. A tudományos tematikájú írások mellett rendszeresen közölték a *chicano* irodalom fontos szerzőinek munkáit. Az *El Grito* alapította 1970-ben az első *chicano* irodalmi díjat (*Premio Quinto Sol*), melyet első alkalommal Tomás Rivera kapott meg a „...y no se lo tragó la tierra” („...és a Föld nem nyelte el”) című regényéért, az első női díjazott 1975-ben Estela Portillo Trambley lett. A díjat csak 1971 és 1975 között osztották ki, utána megszűnt.

Az *El Grito* 1974-ben közölte Carlos Morton *El Jardín* c. darabját.

**(H. E.) Hogyan definiálná számunkra, hogy Ön *chicano* író? A megnevezés csupán származására, társadalmi helyzetére utaló kifejezés vagy mást is közvetít?**

(C. M.) Szerintem akkoriban a *chicano* szerző megnevezés azt jelentette, hogy valaki tagja egy népi mozgalomnak is, egy olyan mozgalomnak, amelyik be akarta mutatni és meg akarta oldani a közösség problémáit. Fontos fesztiválok léteztek akkoriban, 1974-ben Mexikóban volt egy nagyon fontos fesztivál<sup>14</sup>, itt olyan társulatok léptek fel, mint az *El Galpón*<sup>15</sup> Uruguayból, a *La Candelaria*<sup>16</sup> Kolumbiából, Augusto Boal<sup>17</sup>, eljött Luis Valdéz<sup>18</sup> is, közép-amerikai színházi társulatok, kubaiak, mexikóiak. Valdéznek mindig volt kapcsolata mexikói társulatokkal, mint például a cuernavacai *Mascarones* társulattal<sup>19</sup> vagy a *concheró*kkal. A *conchero* mozgalom azték eredetre megy vissza, kagylókkal táncolnak, nem szórakoztatás céljából, hanem azért, hogy minél közelebb kerüljenek Istenhez. ...Mindig megvolt Mexikóval a kapcsolat, akkoriban az identitás kérdése a mű részét képezte, ahogy mondtam, együtt volt a kettő. Mindnyájan ezért dolgoztunk, *chicanó*ként elköteleztünk voltunk abban, hogy megváltoztassuk a rendszert. Hogyan? Volt, aki ügyvéd lett, volt, aki politikus, mások művészeti területen működtek és ezen keresztül tettek a változás érdekében. A festők Diego Rivera és a muralisták stílusában festettek, a drámaírók célja a nevelés és a szórakoztatás volt, de nem a polgári színház módjára akartak szórakoztatni, mondván „nézd milyen szép, milyen okos, milyen zseniális vagyok”, hanem ez inkább az emberek felé érzett elkötelezettség volt és ezen a kontextuson

<sup>14</sup> A Chicano Színházak V. Fesztiválja és az I. Latin-amerikai Találkozó zajlott 1974. június 24. és július 7. között Mexikóvárosban.

<sup>15</sup> Az *El Galpón* 1949-től működő független színház Montevideóban. Létrejöttében és fenntartásában, függetlensége megőrzésében közvetlen társadalmi segítségre épített. A színház honlapja: [http://www.teatroelgalpon.org.uy/uc\\_9\\_1.html](http://www.teatroelgalpon.org.uy/uc_9_1.html) (2017. 01. 03.)

<sup>16</sup> A *La Candelaria* Színház 1966-ban alapították, avantgárd darabokat adtak elő, a színházi elemeket a zenével és a vizuális művészetekkel igyekeztek ötvözni. Santiago García vezetésével dolgozott a csoport, amikor a mexikói fesztiválon részt vettek. A színház a mai napig Bogotában működik. A színház honlapja: <http://teatrolacandelaria.com/general.php?idmg=3> (2017. 01. 03.)

<sup>17</sup> Augusto Pinto Boal (1931–2009) brazil színházi rendező, író politikai aktivista (Munkáspárt), a *Teatro do Oprimido* (TO), mint kifejezési mód létrehozója. Boal az emberi testet tekinti az alapvető színházi „kelléknek” mind a hang, mind a mozgás szempontjából. Ez a fajta színház egyesíti a szolidaritás, a pedagógia és művészet elemeit az elnyomott társadalmi rétegek helyzetének felismerése érdekében.

<sup>18</sup> Luis Valdéz (1940) mexikói–amerikai író, rendező, sokan őt tekintik a *chicano* színház megalapítójának, legismertebb darabja a *Zoot Suit* (1978), mellyel bejárta egész Latin-Amerikát.

<sup>19</sup> A *Mascarones* mexikói színházi társulat, 1961-ben Mexikóvárosban, az UNAM előkészítő kurzusának keretében alapította Mariano Leyva Dominguez, majd a társulat átkerült Cuernavacába. Leyva 2006-ban meghalt, az új vezető María Concepción Díaz Díaz lett. A *Mascarones* a mexikói történelmi gyökereket feltárását elsődlegesnek tekintette, ehhez a kollektív alkotáson, az improvizáción keresztül vezetett az útja. Honlapjuk: <http://mascarones.es.tl/> (2017. 01. 03.)

belül kell érteni azt, hogy közösséget alkottunk. Ez társadalmi mozgalom volt, de művészi kifejezésmódot alkalmaztunk annak bemutatására, hogy mi ment végbe a közösségen belül. A darabok a rasszizmusról, a rendőri brutalitásról, Romero érsek haláláról szóltak, olyan témák, melyeknek köze volt a néphez, a mi népünkhöz, és amelyek megnyitották a lelket, kommentálták a rasszista társadalmat.

**(H. E.) Milyen kapcsolatban áll a spanyol nyelvvel?**

(C. M.) Ahogy említettem, öt éves korom óta beszélek spanyolul, mert otthon spanyolul beszélünk. Az édesanyám San Antonióban született, édesapám Chicagóban, anyám hosszú ideig élt Mexikóban, San Luis Potosiban, az édesapja kubai volt – havannai író, újságíró –, volt egy lapja Corpus Christiben, Texasban. Az apám katoná volt – részt vett a második világháborúban, járt Vietnamban –, ezért minden második-harmadik évben költöztünk. A húgom Ecuadorban született, egy évet töltöttünk ott – akkor öt éves voltam –, azután visszajöttünk Chicagóba, majd Panamába mentünk, a Csatorna-övezetbe, újra vissza Chicagóba, és ismét Panamába. Ott olyan környezetben éltem, ahol spanyolul és angolul egyaránt beszéltek. Mivel az oktatás angol nyelvű volt, ezért nem jártam spanyol órákra, csak az otthoni spanyolt beszéltem, lustaságból vagy sem, de nem igazán érdekelt. Nem olvastam spanyolul, csak az anyámnak írtam leveleket, vele mindig spanyolul beszéltem – még most is él, 89 éves –, és a nagymamámnak is spanyolul írtam. Az egyetemen tanultam spanyolul, de nagyon unalmas volt, rendkívül unalmas. '72-ben, amikor még kerestem önmagam, hogy ki is vagyok valójában, ahogy ezt az ilyen korú fiatalok szokták, szóval akkor elhatároztam, hogy megtanulok spanyolul, de nem tetszettek a Texasi Egyetem (El Paso) órái, ezért úgy döntöttem, hogy elfogadom a felajánlott pénzt, ami nem ösztöndíj volt, hanem úgy 2000 – ...nem, azt hiszem sokkal kevesebb – dollárt kaptam kölcsönbe. Elhatároztam, hogy elmegyek Dél-Amerikába, utazni fogok és így fogom megtanulni a nyelvet. 1970. február 2-án az egyik barátom elvitt az autóbusszállomásra, a Chihuahuába tartó buszon aludtam, amikor felébredtem már Durangóban voltam, majd Panamába mentem és úgy hat hónap múlva Buenos Airesbe érkeztem. Hátizsákos turista voltam, de például La Pazban volt egy unokatestvérem – anyám unokatestvére –, nála maradtam egy ideig és többeket megismertem ott. Panamában is időztem, mert korábban már éltem a Csatorna-övezetben. Igen könnyűnek tűnt számomra egy katonai bázisra bejutni és a katonákkal lődörögni. Megengedték, hogy a halótermükben maradjak – mindnyájan marihuánát szívtak. Így fokozatosan elérkeztem Buenos Airesbe, majd Brazílián és a Guyanákon keresztül, úgy 8–9 hónap múlva visszatértem Miamiába. Nos, végül is igyekeztem erőfeszítéseket tenni annak érdekében, hogy megtanuljak spanyolul. Nem Európába mentem, az első utam nem Franciaországba, Spanyolországba vezetett; számomra az országom, a népem, a kultúrám Latin-Amerikában volt... Mexikói lányt vettem feleségül, ez is sokat segített. A feleségem Oaxacában született, a Tehuantepec-i-földszorosnál. **(H. E.) Milyen nyelven beszélnek egymás között a feleségével?** (C. M.) Két nyelven, spanyolul és angolul. A feleségem beszélt angolul, de kezdetben segítettem neki, diák volt, biológiát tanult – diplomás nővér –, így ismertük meg egymást a

Kaliforniai Egyetemen (San Diego). Én a színházi mesterképzésen vettem részt, ő pedig az alapidiplomáját szerezte meg, megismerkedtünk és összeházasodtunk, már 35 éves házások vagyunk, két gyerekünk van – 30 és 34 évesek –, az idősebbnek van egy 2 éves kislánya... Egy évig éltünk Mexikóban is, ahova Fulbright-ösztöndíjjal mentünk, mert az UNAM<sup>20</sup>-on tanítottam. Mexikóban az *Uno más uno*<sup>21</sup> nevű újságba írtam egy cikket a... guadalajarai drogügyekről és a szerkesztő azt kérdezte: „Miért nem írsz hetente valamit spanyolul?” „...éppen, hogy belejöttem a nyelvbe, nem tudok spanyolul írni.” „Ne aggódj, majd én átnézem, segíték” – így végül minden héten írtam egy columnát, aminek azt a címet adtam: *Egy pocho Mexikóban*. A címhez felhasználtam Octavio Paz *El laberinto de la soledad* (A magány labirintusa) című művét, melyben a *pocho* – ahogy korábban a *chicanókat* nevezték – szerepel. ...Ahogy Paz írta: „Tetszik vagy sem, ők is mexikóiak, az egyik szélsőséges formája annak, ahova egy mexikói eljuthat.”... Úgy döntöttem *pocho* leszek azért, hogy kritizáljam a mexikói társadalmat rasszizmusáért, elitizmusáért, mindenért, persze mindezt humorral vegyítve. Ez volt az első alkalom, hogy spanyolul írtam, hat hónapon keresztül hetente egy columnát kellett írnom, ez sokat segített és visszaadta a hitemet abban, hogy újra tudok majd spanyolul írni. Elkezdtem színdarabokat írni spanyolul. Szóval ismét elkezdtem használni a nyelvet ...habár még mindig vannak nehézségeim. Az első munkám, amiben elég sok spanyol mondat és kifejezés van, az a *Johnny Tenorio*. '83-ban megkértek, hogy írjak valamit Don Juanról, mert Halottak Napján Latin-Amerikában előadják a *Don Juan Tenorio*ról szóló darabokat, nos 250 dollárt ígértek azért, hogy írjak egy darabot. Akkoriban doktorandusz hallgató voltam a Texasi Egyetemen, mint jó diák, elolvastam mindent Don Juanról – és ilyen mű rengeteg van –, Tirsóval<sup>22</sup> kezdtem, aztán olvastam Molière-t, még az operát is meghallgattam, a Don Giovannit, és eljutottam Zorilláig<sup>23</sup>, ...Zorilla munkájának adaptációját készítettem el. A spanyol nyelvű *Rancho Hollywood y otras obras del teatro chicano*<sup>24</sup> (A Rancho Hollywood és más chicano színdarabok) című kötetemben jelent meg a *Johnny Tenorio*. ...Mások fordították a munkáimat, de a közreműködéssel. Ebben a kötetben jelent meg a *Johnny Tenorio*, az *El Jardín* és a *Rancho Hollywood*. ...Másokkal is együttműködtem a munkáim angolról spanyolra történő fordításában, például Hondurasban, vagy a pueblai tanárnővel, aki Salvadorba vitte a darabomat. Az enyém volt az első színdarab, amit az UCA<sup>25</sup> be-

<sup>20</sup> Universidad Autónoma de México (UNAM), Mexikóvárosban működő egyetem, Mexikó legrangosabb felsőoktatási intézménye.

<sup>21</sup> Napilap, melyet 1977. nov. 14. óta adnak ki Mexikóvárosban, az újságot Manuel Becerra Acosta alapította.

<sup>22</sup> Tirso de Molina (1579–1648) az első spanyol szerző, aki irodalmi értékkel bíró műben (*A sevillai szédelgő és a kövendég*) dolgozta fel a Don Juan történetet.

<sup>23</sup> José Zorrilla y Moral (1817–1893) spanyol költő és drámaíró 1844-ben adta közre *Don Juan Tenorio* című munkáját.

<sup>24</sup> Carlos Morton: *Rancho Hollywood y otras obras del teatro*. Houston, Arte Público, 1999.

<sup>25</sup> Universidad Centroamericana „José Simeón Cañas” (UCA). A Salvadorban működő egyetemet 1965-ben a jezsuiták alapították.

mutatott Oscar Romeróról. ...A munkáim nagy része angolul íródott, de mindig szerepel bennük spanyol szó vagy kifejezés. A *Johnny Tenorio* az első, ahol hosszabb spanyol szövegek is vannak. Don Juan, az apa esetében számos alkalommal, sőt Zorillától átvettem néhány sort a XIX. századi spanyol nyelvből, mások azonban csak angolul beszélnek, vagy kétnyelvűek a darabban.

**(H. E.) Kiket tekint célközönségnek?**

(C. M.) Alapvetően a *chicano*, mexikói közönséget, a saját közösségünket. Az Egyesült Államok lakosságának 18 százaléka latin-amerikai származású, többen vagyunk, mint a feketék, 12 százalék afroamerikai, a latin-amerikai származásúak számárányuk tekintetében meghaladják az afroamerikai népességet. Kitértünk a közönséget, nemcsak a *chicanókat*, hanem a latin-amerikai származásúakat is közéjük számítjuk. Színházi hálózatunk van New Yorktól Kaliforniáig, ezek együtt dolgoznak. A *chicano* színház megnevezés változott, más latin-amerikai származásúak is beleértendők, például nagy salvadori és guatemalai közösség létezik Kaliforniában, az egyik volt tanítványom pedig hondurasi. Ha erősödni akarunk, akkor nem maradhatunk továbbra is *chicanók*, a fehér, fekete, kínai és más közösségek felé is nyitni kell, mindenkire, mint esetleges szövetségesre ki kell terjeszteni a közönség lehetőségét. Tehát nem csak a *chicanók*, hanem mindenki felé nyitottak vagyunk.

**(H. E.) Az 1960-as évek végén az Egyesült Államokban az emberi és polgári jogok biztosítása érdekében kibontakozott a *chicano* mozgalom, Ön elkötelezett támogatója lett a *chicano* diákmozgalomnak, a *Barna Bölény* című drámája tele van az eseményekre történő hivatkozásokkal a mozgalom ügyvédjének, Óscar Zeta Acostának az alakján keresztül.**

(C. M.) Azért írtam meg a művet, mert sok hasonló dolog történt velem is, mint Óscarral, bár nem olyan szélsőséges formában. Az identitásválság, a drogok kipróbálása... tudtam mikén megy keresztül... átmentem ezeken a fázisokon én is, habár tizenkét évvel idősebb nálam, én '47-ben születtem ő pedig '35-ben, ...de olyan, mintha a bátyám lenne, hasonló dolgokon ment keresztül mint én. A *chicano* mozgalom szakembereket, ügyvédet és politikust igényelt. Én nem voltam politikus, de a munkáimban mindig van politikai tartalom, ezért is tudtam azonosulni vele.

**(H. E.) A *Teatro Campesino* nagy szerepet játszott művészetének első időszakában, ekkoriban együtt dolgozott Luis Valdéz rendezővel. Ön hogyan látja a *Teatro Campesino* szerepét és jelentőségét a spanyolajkú színházon belül?**

(C. M.) Antonin Artaud francia művész írt egy esszét *A színház és pestis* címmel. Amikor megismertem ezt a munkát, akkor azt mondtam, hogy igen, én ilyen színházat akarok csinálni, elkötelezettet, drámait, nagyon mexikóit és *chicanót*, ami a kifejezőmódunk része. ...Igen, valamilyen módon mindnyájunkra hatott Luis Valdéz,

például Cherríe Moragára<sup>26</sup>, Josefina Lópezre<sup>27</sup> is ...nyilvánvalóan nagy hatással volt. A *Teatro Campesino* előtt létezett már Cantinflas a mexikói komikus<sup>28</sup>, és a mexikói utcaszínház, amely a népszínház egyik formája, mindezek a gyökereink részei. ...Nicolás Kanellos<sup>29</sup> írt néhány fontos könyvet a mexikói-amerikai színházról ...más kutatók is foglalkoztak ezzel a témával és megállapították, hogy a *chicano* színház nem a semmiből született. Luis Valdéz azt mondta, hogy a *chicano* színház Brecht és Cantinflas művészetének ötvözete, vagyis mindkét kultúrából – az európaiból és a mexikóiból – táplálkozik és végül valami új születik belőle, a *chicano* kultúra. Visszatérve Octavio Pazhoz, a *chicano*, a *pachuco*, nem mexikói és nem is amerikai, *gringó*, hanem valami más, ez a *chicano* színház. Ennek egyik példája a *Johnny Tenorio*, minden van benne: a nőcsábász Juan Charrasqueado *corrido*<sup>30</sup>, a Halottak Napján játszódik a történet ezért szerepelnek a halálfejes maszkok, melyek a mexikói folklór kellékei, valamint a XIX. század végén José Guadalupe Posada<sup>31</sup> készített ilyen rajzokat. A muralista Diego Rivera nevezte el a nőalakot ábrázoló rajzát: *La Catrina*, az elegáns asszony csontváza kalappal, ...ő az, aki átvisz téged a másvilágra, azaz maga a halál. Mindezek az elképzelések és szimbólumok a *chicano* színház részét alkotják. ...A néphagyományok és a klasszikus komikus, a mexikói film aranykorának alakja, Cantinflas, egyaránt a *Teatro Campesino* előzményei voltak, vagyis nem a semmiből született meg.

#### (H. E.) Hogyan látja a *chicano* színház jövőjét?

(C. M.) Abba az irányba fejlődik, hogy a latin-amerikai származásúakat integrálja és nyisson más fajok felé is. A fiatalok olyan témákat érintenek, melyekre mi sohasem gondoltunk volna. Mondok egy példát. A *Hamilton*, az egyik legkiemelkedőbb és legsikeresebb mű, a Puerto Ricó-i Lin-Manuel Miranda<sup>32</sup> – édesanyja félig mexikói – alkotása, egy hip-hop musical. A tízdollároson szereplő Alexander Hamiltonról,

<sup>26</sup> *Chicana* író (1952), színpadi szerző, feminista aktivista, a leszbikus *chicano* irodalom fontos képviselője. Egyes műveinek gyűjteményes kiadása: *Xicana Codex of Changing Consciousness. Writings, 2000–2010*. Durham-London, Duke University Press, 2011.

<sup>27</sup> Az egyik legjelentősebb *chicana* drámaíró (1969), számos színdarabot alkotott, ismert munkái közé tartozik többek között a: *Simply María*, *Lola Goes to Roma* és a *Food For the Dead*, A *Casa 0101 Theater* alapítója (2000) és művészeti igazgatója.

<sup>28</sup> Cantinflas eredeti neve: Mario Fortino Alfonso Moreno Reyes (1911–1993), 1936 és 1970 között a mexikói filmművészet meghatározó alakja, 1957-ben *Golden Globe*-díjat nyert el.

<sup>29</sup> Nicolás KANELLOS (szerk.): *Mexican American Theatre: Then and Now*. Houston, Arte Público, 1983.; Uő: *A History of Hispanic Theater in the United States: Origins to 1940*. Austin, University of Texas Press, 1989.

<sup>30</sup> A *corrido* mexikói zenei és irodalmi műfaj, a XIX. században vált igen népszerűvé, legendás hőskről szóló vagy szerelmes történeteket elbeszélő négy soros strófaból épül fel.

<sup>31</sup> José Guadalupe Posada (1852–1913) mexikói illusztrátor, karikaturista, a mindennapi életből vett jeleneteivel vált ismertté és az általa megalkotott *La Catrina* alakjával.

<sup>32</sup> Lin-Manuel Miranda (1980) Puerto Ricó-i származású zeneszerző, költő, író, rapper, 2016-ban a *Hamilton* című musical meghozta számára a Pulitzer-díjat.



az USA alapítóról szól, aki Aaron Burr alelnökkel folytatott párbaja következményeként halt meg. George Washington munkatársa is volt. A darabban a szerepeket fekete és latin-amerikai származású színészek alakítják, maga Lin-Manuel Miranda is játszik benne, ő Alexander Hamilton. George Washington, Thomas Jefferson, Lafayette márki szerepét fekete színészek játsszák, az Egyesült Államokat alapító fehérek érzelmeit és gondolatait feketék fejezik ki. Obama a lányait is elvitte az előadásra, a Clinton házaspár szintén megnézte, ...amikor mi láttuk a feleséggel, akkor John Kerry külügyminiszter ült mögöttünk, szóval nagy siker. Sohasem gondoltuk volna, hogy egy Puerto Ricó-i Alexander Hamiltonról ír és az siker lesz. És vannak fiatalok, nők és homoszexuálisok – ez egy másik kifejezési forma –, akik alkotnak. A '60-as években a *chicano* színházban homoszexuális témát nem lehetett volna előadni, mert nagyon homofób volt a közösség. Magyarországon sem látom a homoszexuálisokat, kérdeztem is, hogy hol van a homoszexuális társadalom, nincsenek homoszexuális fiatalok, színészek? Guillermo Gómez-Peña<sup>33</sup> Mexikóból érkezett *chilango*<sup>34</sup>, de *chicano* lett belőle, tudatos erőfeszítéseket tett annak érdekében, hogy integrálódjon. Jönnek más mexikói művészek is, filmesek, ...de ugyanez a helyzet a színházzal is... és kutatók is jönnek, akik a szakmai karrierjüket a latin-amerikai eredetű és *chicano* színházról szóló írásaikkal akarják megalapozni. Nemcsak az Egyesült Államokban foglalkoznak ezzel a témával, hanem Lengyelországban, Magyarországon, Máltán és Romániában, a világ minden táján, ...és fordítják a műveket lengyelre, magyarra, románra. ...Az írásaimat lefordították lengyelre, magyarra, olasz, francia és spanyol nyelvre.

**(H. E.) Kellő figyelmet fordítanak Mexikóban a kortárs *chicano* irodalomra? Van az Ön színházának közvetlen, rendszeres kapcsolata bármelyik mexikói társulattal?**

(C. M.) Igen, természetesen ...Luis Valdéznek és a *Teatro Capesinónak* már korábban voltak kapcsolatai mexikói népszínházakkal, például a *Mascarones* Színházzal, a CLETA<sup>35</sup>-val, sőt Kolumbiával is, a *La Candelariával* és Kubával, de... különösen Mexikóval. ...Személyesen nekem, legalább három mexikói együttműködő partnerem van Veracruzából, Pueblából és Mexikóvárosból ...ez része a gyökerekhez való visszatérésnek. ...Luis Valdéz és más *chicano* rendezők és szerzők darabjait, rendezéseit bemutatták...

<sup>33</sup> Guillermo Gómez-Peña az USA-ban élő mexikói származású performer, író, a *La Pocha Nostra* performer csoport vezetője. A csoport a Tate Modern-ben és a Guggenheim Museum-ban egyaránt fellépett. A *chicano* művészet képviselőjeként határozza meg önmagát.

<sup>34</sup> Mexikói szleng megnevezése a Mexikóvárosból származó és ott élő személynek.

<sup>35</sup> A CLETA (*Centro Libre de Experimentación Teatral y Artística*) 1973-ban alakult meg, a politikailag aktív művészek szervezeteként tartják számon.

**(H. E.) Mondhatjuk, hogy a mexikóiak értékelik a *chicano* irodalmat?**

(C. M.) Hogyne, igen. Korábban, Octavio Paz idején nem kedvelték, de most már látják, hogy mi a határon túli Mexikó vagyunk, még akkor is, ha sokan angol nyelven írunk, de továbbra is mexikóiak vagyunk, Mexikó az anyaországunk.

**(H. E.) Úgy gondolom, hogy az Ön által választott témák segítséget nyújtanak abban, hogy kettős identitásán belül a saját „mexikóiságát” erősítsék Önben.**

(C. M.) Igen. A *Barna Bölény* című munkámat, ha átfordítom a magyar viszonyokra, akkor Hunter magyar, Barna Bölény pedig roma származású volna. Mit akarok ezzel mondani? Azt, hogy a rasszizmus a származásod miatt szégyennel tölt el, ha roma vagy, akkor nem érsz semmit, bűnöző vagy, drogfüggő, én ezeket hallottam, „a romák nem akarnak tanulni, koszosak”. Ez rasszizmus, és ilyenkor nem akarsz roma lenni, amikor rájössz, hogy roma vagy, hogy *chicano* vagy, akkor mi történik? Elkezdted kutatni a gyökereidet, az azték naptárt, a prekolumbián civilizációt, a kultúrát. Tanítod a gyerekeidnek a kultúrát, a népzene, a népművészetet, a történelmet, a konyhai fogásokat, és azt, hogy nem alacsonyabb rendű kultúra az övé, legyen büszke a származására. ...Csináltattam egy DNS-tesztet, amelyik kimutatta, hogy kétharmad részben európai, egyharmad részben őslakos vagyok. ...A gyerekeknek kihangsúlyozandó, hogy mindig legyenek büszkék a gyökereikre.

**(H. E.) Van legalább egy olyan műve, amelyiknek nincs latin-amerikai vonatkozása?**

(C. M.) Igen, van, egy dráma *Lilith*<sup>36</sup> címmel. A zsidó mitológia szerint Ádám első felesége volt Lilith. Jó pár évvel ezelőtt írtam ezt a művet, Ádám, Lilith és Éva szerepelnek benne, az Úrnak csak a hangja van jelen és két arkangyal is található a darabban, közülük az egyik Mihály, a másik nevére már nem emlékszem. Ádám és Lilith mindig veszekednek egymással, ...mivel egyformák és egyenlők, ugyanabból az anyagból formálták őket. ...Egyszer Lilith nagyon dühös lesz és elmegy... – hasonlít a darab az *El Jardín* című drámámhoz, amelyik egy *chicano* történet a Paradicsomról, arról hogyan kezdődött minden. Ott az Úr egy *ranch* tulajdonosa, az ördög pedig egy gengszter, egy *pachuco* – ...Ádám keresi Lilithet, egyedül érzi magát, ezért kér az Úrtól egy másik asszonyt, aki azt mondja Ádámnak: „Kisebb lesz és az oldalbordádból gyúrom, hogy mindig az oldaladon maradjon.” Éva engedelmes lesz ...egyszer Ádám azt mondja Évának: „Megtanítalak a szerelemre, megmutatom neked a misszionárius pozíciót.” Már az ágyban vannak, amikor Lilith visszatér és megkérdezi: „Mit csinálsz Ádám, ki ez a nő?”...

<sup>36</sup> A darabot 1977-ben írta Morton, kiadatlan magyar fordítása: Carlos MORTON: *Lilith*. Ford. Varró Gabriella, 2011.

De az alkotásaim nagy része a közösségünkről szól, ahogy mondani szoktam egész Mezo-Amerikát lefedik, mert Mezo-Amerikában élnek a mexikóiak, a *tortilla* kultúrája Costa Ricá-nál végződik.

**(H. E.) Egyetlen kérdésem maradt csak: most milyen szépirodalmi művön dolgozik?**

(C. M.) Éppen szünetet tartok, két írás közötti vagyok. Arra gondoltam talán írok egy darabot *La vida es sueño* (Az élet álom) címmel... a Lengyelországban élő mexikóiakról, persze kicsit kifordítva, ez érdekes témának ígérkezik, ...ezen kívül nincs más pillanatnyilag a tarsolyomban.

Huszonhét évig tanítottam az egyetemen, de már közeledik a nyugdíjazásom ideje, ...utána is Santa Barbarán maradunk, de talán többet utazunk a feleséggel. ...**(H. E.): Esetleg az év felét Mexikóban töltik?** (C. M.) Nem, Mexikó nagyon veszélyes lett a drogkereskedelem miatt, sok a gyilkosság és a bűnözés.

**(H. E.) Köszönöm a beszélgetést.**

(C. M.) Én is köszönöm.

*Az interjút készítette, spanyol nyelvből fordította, jegyzetekkel ellátta és a bibliográfiát összeállította: Horváth Emőke*

**CARLOS MORTON VÁLOGATOTT MŰVEINEK BIBLIOGRÁFIÁJA<sup>37</sup>****ÖNÁLLÓ KÖTETEK ÉS DRÁMÁK ANTOLÓGIÁBAN***El Jardín.*

Chicano Drama, Quinto Sol, Berkeley, Vol. 7, No. 4, Summer, 1974, 7–37.  
Chicanos: Antología Histórica y Literaria, Fondo de Cultura Económica,  
Mexico, 1980, 493–521. Reprint kiadás, Eleven Texas Plays: Southern  
Methodist University Press, 1990, 269–295.

*Pancho Diablo.*

Grito del Sol, Tonatiuth International, Berkeley, Vol. 1, No. 3, Summer, 1976.

*Las Many Muertes de Richard Morales.*

Austin, Tejidos, Vol. 1, No. 3, Spring 1977, 28–50.

*The Meeting.*

Hispanics in the United States. Ypsilanti, Bilingual Review Press, 1982, 87–  
99.

*The Many Deaths of Danny Rosales and other plays.*

Houston, Arte Publico Press, 1983, Második kiadás 1987, Harmadik kiadás  
1994.

*Johnny Tenorio and other plays.*

Houston, Arte Publico Press, 1992.

*The Fickle Finger of Lady Death and Other Plays.*

New York, Peter Lang 4 Publishing, 1996.

*Rancho Hollywood y Otras Obras del Teatro Chicano.*

Mexico City–Houston, El Milagro & Arte Publico Press, 1999.

*Dreaming on a Sunday in the Alameda.*

Norman, University of Oklahoma Press, Norman, 2004.

*Children of the Sun: Scenes and Monologues from Latino Youth.*

Studio City, Players Press, 2008.

*Cuentos*

(with Angel Vigil), in Primafacie, The Denver Center Theatre Company, Den-  
ver, 1988, 99–120. (B7). Reprint kiadás, Golden, Una Linda Raza, Fulcrum  
Publishing, 1998. 163–172.

---

<sup>37</sup> Carlos Morton önéletrajza alapján.

*Rancho Hollywood.*

The McGraw Hill Book of Drama. McGraw Hill, 1995, 978–998.

*Johnny Tenorio.*

Voces hispanas siglo XXI, Yale University Press, 2005, 151–177.

*Romero de las Américas*

(El mártir de El Salvador), (A *The Savior* című darab spanyol nyelvű változata). GESTOS, No. 439, 2010, 111–154.

*Frontera sin fin.*

Camino Real, 2010, Vol. 2, No. 2, 143–162.

*The Golden Ones.*

In: Migration, Narration, Identity: Cross Cultural Perspectives. Frankfurt am Main, Peter Lang Press, 2012, 145–181.

**CARLOS MORTON MŰVEI MAGYARUL***La Malinche.*

Ford. Vraukó Tamás. *A Vörös Postakocsi*. 2011/ősz, 84–115.; Újabb kiadása: In: *Kis csikánó olvasókönyv*. Szerk.: Vrauló Tamás, Miskolc, Miskolci Egyetemi Kiadó, 2016, 24–79.

*A Barna Bölény.*

Ford. Vraukó Tamás. In: *Kis csikánó olvasókönyv*. Szerk.: Vrauló Tamás. Miskolc, Miskolci Egyetemi Kiadó, 2016, 102–136.

**KIADATLAN FORDÍTÁSOK:***El Jardín. A Kert.*

Ford.: Varró Gabriella, 2010.

*Lilith.*

Ford.: Varró Gabriella, 2011.